

УДК 159.923.2

Кириченко Р.В.,*к.психол.н., доцент кафедри професійної освіти в сфері технологій та дизайну
Київського національного університету технологій та дизайну, kirichenkorv11@gmail.com**Україна, м. Київ*

ФЕНОМЕН ХАРИЗМАТИЧНОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена дослідженню соціально-психологічних характеристик харизматичного викладача вищої школи. Проаналізовано психологічні особливості харизми педагога як визначального фактора професійної успішності. Описано специфіку харизматичних якостей особистості. Розкрито шляхи розвитку харизматичних можливостей майбутніх викладачів.

Ключові слова: феномен, харизма, харизматичні якості особистості, харизматичний викладач, професійна успішність.

Постановка проблеми. Формування особистості майбутнього фахівця, розвиток професійних, світоглядних якостей значною мірою залежить від викладача вищої школи. На межі ХХ–ХХІ століть майже у всіх розвинутих країнах світу, особливо які мають сталі системи освіти спостерігається незадоволення сучасною освітою. Особливі претензії до загальноосвітніх шкіл, бо саме тут спостерігається моральне зниження рівня якості освіти, падіння моральності випускників, їх небажання до самостійності та продовження навчання у вищих учбових закладах. Але не можна обійти і вищу школу, яка акцентує увагу на професійній підготовці студентів і не завжди піклується про їх загальнокультурний розвиток. І, як наслідок, пасивність випускників, безвідповідальність, низький рівень професійної мотивації.

Ситуація, яка склалася в освітній сфері потребує сучасних підходів до розробки нової структури спеціальної психолого-педагогічної підготовки як майбутніх, так і дійсних викладачів вищих шкіл. Для сучасного фахівця недостатньо лише глибоких і якісних теоретичних знань. Неодмінною умовою професіоналізму стають професійна та психологічна культура, світоглядні та моральні настанови, а також особистісно-ціннісна складова професійної діяльності. Отже, суттєвої ваги набирає акмеологічний вектор вдосконалення не лише професійної діяльності, особистісного професіоналізму, а й особистісних (насамперед, психологічних) якостей викладача.

Педагоги, які творчо захоплені навчальною дисципліною, проблемами спеціальності, мають активну життєву позицію, широке коло інтересів, працюють над вдосконаленням педагогічної майстерності ефективно впливають на формування позитивного ставлення студентів до оволодіння майбутнім фахом, активізуючи при цьому їх розумову діяльність.

Вважаємо, що сучасний викладач повинен не тільки знати бездоганно свій предмет, але й вміти згуртувати слухачів, даючи вектор розвитку для студентів, колективи, рухаючись разом з ними. Своїми вчинками, поведінкою викладач повинен бути прикладом для наслідування, лідером для своїх студентів. Педагог-лідер, це людина, яка повинна вміти виявляти найважливіші проблеми і сприяти роботі інших у знаходженні креативних рішень традиційних проблем.

Сучасна вища освіта в Україні, в першу чергу, спрямована на розвиток, оновлення та зміни тому, що

сучасний вищий навчальний заклад покликаний розвивати у майбутніх викладачів вищої школи творчі здібності, ініціативність, активність, які лежать в основі їх професійної діяльності. Реальні потреби гуманізації освіти передбачають творчу, вільну діяльність особистості майбутнього викладача, спрямовану на прогресивний розвиток нації. Тому, на нашу думку, сприяти позитивним змінам навчально-виховної роботи, досягати успіху в професійній діяльності зможе викладач, який володіє харизматичними здібностями та розвиває харизматичні якості особистості.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність, зміст харизми педагога як визначального фактора професійної успішності та визначити роль харизматичних якостей викладача вищої школи у професійно-педагогічній діяльності, що сприятиме їх удосконаленню та позитивним змінам у навчально-виховній роботі.

Виклад основного матеріалу. Питанням формування цінностей та професійних якостей майбутнього вчителя та викладача присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, а саме вивченню суті та структури педагогічної діяльності (А.М. Богуш, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Д.Ф. Ніколенко, О.М. Пехота, В.О. Сластьонін); психології особистості майбутнього вчителя і теорії професійно-педагогічної діяльності викладача (Г.О. Балл, І.Д. Бех, А.О. Вербицький, Е.Е. Карпова, Н.В. Кічук, З.Н. Курлянд, М.В. Кухарев, А.Ф. Линенко, В.В. Радул, Р.І. Хмелюк); інтенсифікації підготовки майбутніх вчителів та викладачів (В.І. Астахова, І.О. Зимняя, С.Ю. Ніколаєва, В.Л. Скалкін). Проте питання щодо вивчення харизматичних якостей майбутнього викладача мають бути уточнені й узагальнені.

Професійна діяльність викладача вимагає наявності певних соціально-психологічних рис і властивостей його характеру. Серед яких основними є такі: 1) загально-громадянські риси; 2) морально-педагогічні якості; 3) педагогічні якості; 4) соціально-перцептивні якості; 5) індивідуально-психологічні особливості; 6) психолого-педагогічні здібності. Аналіз досліджень проблеми особистості показує, що всі основні риси особистості тісно пов'язані між собою, але провідна роль належить світогляду й спрямованості особистості, її мотивам, що визначають поведінку й діяльність людини – це дозволяє серед рис і характеристик викладача визнати провідними соціально-моральну, професійно-педагогічну й пізнавальну спрямованість.

Модель викладача вищої школи являє собою систему особисто-ділових рис, суспільно-політичних, психолого-педагогічних й спеціальних знань, програму педагогічних умінь та навичок, необхідних для виконання викладачем його професійних обов'язків. Одними з важливих рис та якостей, якими необхідно володіти викладачеві вищої школи є: високий рівень професійної культури, свідомості, пошуково-проблемний стиль мислення, розвинуті інтелектуально-логічні здібності, комунікативні здібності.

Що стосується вимог до особистісних якостей викладача, то для налагодження оптимальних стосунків зі студентами він має володіти такими рисами: об'єктивність в оцінці знань, поважне ставлення до студентів і терпіння, доброзичливість, вимогливість, зацікавленість в успіхах студентів.

Особистість викладача – головний фактор успішності використання методів освічення, навчання, переконання; особливо його ерудиція, педагогічна майстерність, мовна культура, стиль життя, манери, міміка, педагогічний такт. Викладач повинен сам щиро вірити в те, в чому переконує вихованця, бути емоційним, одночасно слід уникати фальшивого пафосу, відірваності від конкретних потреб, інтересів людей [1].

Як зазначав К.Д. Ушинський «Учень – це не посудина, яку потрібно наповнити знаннями, а факел, який треба запалити». А. Макаренко писав, що справжньою матір'ю, виховуючою, що дає приклад, що викликає любов, захоплення, бажання наслідувати, буде тільки та мати, яка сама живе справжнім повним людським, громадянським життям. Відомий французький письменник Ж. Жубер говорив: «Вихованцям потрібні не повчання, а власні приклади». Як зазначають науковці, метод прикладу – це спосіб, який використовується для наслідування. Метод прикладу – це метод впливу на свідомість, почуття, поведінку особистості через наслідування, це своєрідна наочність у виховній роботі. Тож значення харизматичних якостей викладача у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців та досягнення ними високого рівня професійних якостей є актуальним для сучасного вишу [2].

Духовність, позитивне мислення і віра в свої сили і сили кожного вихованця збільшують потужність харизми. І це впливає на оточуючих. В. Сухомлинський, який створив модель школи з гуманними гармонійними стосунками, що відома в сучасній педагогіці як «школа радості» наголошував: «Вірте в талант і творчі сили кожного вихованця!». Ця модель є ефективною і у вищих навчальних закладах [2].

Деякі психологи вважають харизму вродженою якістю, інші стверджують, що людина може розвинути в собі харизму сама. Ніколаус Енкельманн автор книги «Розвиток харизматичних якостей», присвятив усе своє життя вивченню людей, які домоглися успіху в житті. За словами самого Енкельманна основу його системи складає раціональна логотерапія, яку розробив психотерапевт Віктор Франкл. У результаті страждань, які Франкл переніс у роки другої світової війни в концентраційному таборі, він дійшов такого висновку: «У людини можна забрати все, в тому числі і фізичну свободу, однак, її ніколи неможливо позбавити свободи духовної, свободи мати свою позицію, позбавити

внутрішнього настрою на те, що по-справжньому важливе і цінне». [3].

«Харизма» з грецької перекладається як «дар», «милість». В Античну епоху воно зазвичай вживалося в значенні «дар богів». У нашому контексті – це особливі риси й здібності, якості обраних богами людей, які вражали своєю надзвичайністю інших. Відтак, вони безмежно довіряли харизматичним лідерам й беззастережно підкорялися їх волі, слідували за ними [3].

Давньогрецьку традицію підхопило християнство, в лоні якого й формувалась «релігійна» концепція харизми. Її прихильники вважали, що харизматичні лідери дійсно володіють особливими екстраординарними якостями, які даровані їм «зверху». По-друге, їх дії оцінюються відповідно до моральних, етичних, соціальних та інших критеріїв. За ними лідерів поділяють на справжніх харизматиків, здатних підвищити силу волі підвладних їх впливові людей й стимулювати їх до самореалізації, і «псевдохаризматичних», які лише насолоджуються своєю «гіпнотичною» владою над людьми [3].

Соціолог Макс Вебер першим вивів поняття «харизма» за межі релігійної традиції. Харизма розглядається ним як основа одного з типів легітимного панування – харизматичного. Воно виникає з відносин лідера, наділеного особливими якостями й здатністю впливати на людей, та його послідовниками, які сприймають їх як надприродні, надлюдські, «даровані» зверху для виконання ним особливої місії. Вона має відповідати очікуванням послідовників, а сам лідер постійно підкріплювати свою виключність і право на беззастережну владу «пророцтвами», перемогами, успіхами. В іншому випадку харизма лідера, для виникнення якої найбільш сприятливими є кризові ситуації, може зникнути [2].

Харизматична людина наділена владою. Це означає, що вона впливає на думки і дії інших людей. Вона може їх надихати, мобілізувати, надавати їм підтримку в досягненні цілей і вирішенні проблем. Стійка, впевнена в собі особистість не буде зловживати владою і використовувати її заради власної вигоди, вона буде вживати її для вдосконалення, прогресу і благополуччя суспільства. Отже, харизма є не що інше, як приваблива сила, яку випромінює особистість, мистецтво зачаровувати інших людей. Це пояснює, чому так розходяться думки людей про те, хто має харизму, а хто – ні. Людина, в присутності якої ми відчуваємо себе комфортно, до слів якої ми уважно прислухаємося, яка нас надихає і захоплює, в якій є якась іскра, обов'язково наділена харизматичними якостями. Але кожній людині властиво індивідуальне сприйняття іншого. Чим більше спільного на емоційному рівні людина виявляє у себе з іншою особою, тим більше він сприймає її як харизматичну. Якщо людина викликає у нас симпатію, якщо у нас виникає відчуття духовної близькості з ним, а для цього навіть не обов'язково розмовляти, ми відчуваємо велику готовність до відкритих і щирих відносин. Звичайно, при цьому ми легше піддаємося впливу, особливо впливу, що виражається в запалі та мотивації. Якщо ж людина нам не симпатична і залишає нас байдужими, ми діємо, керуючись розумом. Ми ретельно зважуємо наведені

ним аргументи і скептично сприймаємо всі його задуми [3].

Ніколаус Б. Енкельманн виділяє наступні характеристики харизматичної особистості: індивідуальна магнетично приваблива сила, наснага, сміливість, витривалість, непохитність, стриманість у словах, внутрішня сила, що вабить за собою оточуючих, впевненість і почуття власної гідності, ототожнення себе з виконуваною роботою, вміння зосереджувати свою увагу на найголовнішому, комунікабельність і здатність встановлювати довготривалі і міцні міжособистісні відносини, вміння мотивувати себе та інших, здатність знаходити до людей правильний підхід, вміння приймати рішення і служити зразком для наслідування, позитивне сприйняття життя [3].

Е.В. Сидоренко вважає, що до базових складових харизми належать: психосексуальна привабливість; інтелект вище середнього рівня; соціально прийнятна маргінальність особистості; наявність екстремального життєвого досвіду [4].

Змістовна сторона харизматичної особистості, вважає С.Н. Зінева, визначається «унікальним поєднанням внутрішньоособистісних якостей (успішності, цілеспрямованості, креативності в діяльній активності, інтелектуальності і зовнішнього вигляду) і позаособистісних показників (наявність адептів, команди, послідовників)» [4].

А. Сосланд, який досліджує особливості штучно сформованої харизми вважає, що в її основі – «вміння справляти враження, володіння харизматичними властивостями, і визначає ряд поведінкових особливостей її носіїв»: постійна готовність до бою (харизматична особистість завжди затребувана там, де потрібно підняти кого-небудь на битву); новаторський життєвий стиль, так втрата «новизни» чревата для її носія втратою харизми; певний сексуально-містичний імідж [4].

Підсумовуючи всі властивості харизми, А. Сосланд виводить її «стрижневу характеристику – трансгресивного, завдяки якій створюється особливе енергетичне поле, куди притягуються всі, хто мав хоча б найменший контакт з харизматичною особистістю» [4].

Психологи вважають харизмою певний набір особистісних рис, особливостей характеру. Таке розуміння часто трапляється в західній літературі з менеджменту: харизматичний лідер – це яскрава й сильна особистість. Харизматичні керівники справляють на інших надзвичайне враження, таке, що можуть користуватися ним у своїх інтересах – викликати до себе особливу довіру і прихильність, справляти потужний вплив на людей. Харизма – це вміння впливати на людей у процесі спілкування з ними. Це комунікативні навички і моделі, які можна явно чи неявно використовувати, щоб підкорити собі інших, спонукати їх до певних думок і вчинків [5].

Харизма – це й імідж, і здібності особистості, і модель комунікації, і елемент містики, загадки, міфу. І головне не те, з чого вона складається, а для чого вона потрібна. Відповідь оманливо проста: призначення харизми, її функція – вплив на людей [5].

Таким чином, проаналізувавши відомі психологічні концепції харизматичної особистості, можна сказати, що

харизма – це наявність у особистості певних якостей, які притягують до неї інших людей.

Харизма для викладача – це певна сукупність особистісних (насамперед, психологічних) якостей, що дозволяє успішно реалізовувати поставлені цілі, а також мотивувати та переконувати інших в істинності своїх поглядів і способів професійної поведінки. У поєднанні з іншими особистісними якостями (наполегливістю, педагогічною майстерністю, експресивністю тощо) харизматичність може стати запорукою професійної успішності і основою особистісного розвитку.

Харизматичний викладач-лідер здібний мотивувати студентів до діяльності, інтенсивність якої перевершує звичний рівень. Джерелами впливу харизматичних викладачів є: 1) чітке бачення майбутнього результату діяльності; 2) створення системи групових цінностей, які підтримуються всіма студентами; 3) взаємна довіра педагога-лідера та студентів. Харизматичні викладачі створюють атмосферу змін, нововведень, вони є носіями ідей, що збуджують, стимулюють людей працювати не покладаючи рук, прагнути досягати високих цілей.

Харизматичні викладачі мають великий вплив на студентів та інших людей, при чому цей вплив стійкий. Крім того, такий педагог може зародити віру в себе одним-єдиним виступом. Вплив за допомогою прикладу, або влада харизми – поширений у практиці управління.

Отже, харизма є невід'ємною частиною образу педагога-лідера, інструментом впливу та управління, а мистецтво у техніку створення образу полягає в тому, щоб зрозуміти, що саме є привабливим для інших, пізнати себе і привести у відповідність свій образ.

Харизматичні характеристики викладача: енергійність, у оточуючих створюється відчуття, що педагог випромінює енергію; поважна, впливова зовнішність, обов'язкова привабливість; незалежність характеру; гарні ораторські здібності, вміння переконливо говорити, спілкуватися з іншими людьми; адекватне сприйняття похвал щодо своєї особи; харизматичні особи не обтяжуються від захоплення з боку оточуючих, але при цьому не стають гордовитими або егоїстами; упевнена манера триматися в різних (у тому числі несприятливих) ситуаціях; гідні та впевнені манери поведінки.

Отже, ці вміння, які, у свою чергу, теж поділяються на складові частини, безумовно, можна і потрібно розвивати. Серед них: професійні компетенції, психологічні, соціальні та комунікативні навички, вміння мати гарний вигляд, вести себе і говорити як лідер.

Ніколаус Б. Енкельманн пропонує такі методи та прийому розвитку харизматичних якостей особистості: як можна частіше занурюватися в альфа-стан – така умова ефективної взаємодії обох півкуль головного мозку, у цьому стані ми можемо використовувати свої внутрішні сили, активізувати підсвідомість, у стані, який дозволяє звільнитися від напруги, більш міцно викарбовуються формули навіювання, внутрішні бар'єри відсутні, і тоді рішення народжуються ніби самі собою, таким чином, ви зміцнюєте свої сильні сторони; перш ніж заражати ідеями та емоціями, треба зайнятися ними самому, неможливо заражати інших людей тим, в чому ви самі не впевнені, тому, перш ніж заражати інших емоціями і вселяти в них впевненість у собі, потрібно

самому навчитися все це відчувати; виконувати психологічні вправи: на розвиток впевненості в собі, емоційної сфери, не пригнічувати емоцій, працювати над правильною мовою тіла, поважати співрозмовника і слухати його, навчитися розвивати соціальну чутливість, розвивати ораторські здібності, наснагу, вміння привертати до себе увагу, зачаровувати людей [3].

Висновки. Таким чином, слід зазначити, що харизма є невід'ємною частиною образу викладача-лідера, інструментом впливу та управління. Наявність харизматичних якостей педагога є запорукою успішності професійної діяльності. Тому, розвиток харизматичності має велике значення у самовизначенні особистості майбутніх фахівців. Харизматичний викладач створює атмосферу змін і нововведень, володіє силою переконання, мистецтвом зачаровувати та надихати студентів, вміннями пробуджувати позитивні емоції, ефективно взаємодіяти із сучасною молоддю, здібний мотивувати студентів до діяльності та прагнути досягати високих цілей.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою методичних рекомендацій з питань формування харизматичних вмінь майбутніх педагогів; тренінгів, спрямованих на підвищення професійної компетенції викладачів через формування харизматичних вмінь та навичок.

Література

1. Лозова В.І. *Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник* / В.І. Лозова – Харків: «ОВС», 2006. – 496 с.

2. Наталевич Н.П. *Харизматичні якості викладача вищого навчального закладу – інструмент створення соціокультурного простору майбутнього фахівця* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5701/1/Natalevich.pdf>

3. Энцельман Николай Б. *Харизма. Личностные качества как средство достижения успеха в профессиональной и личной жизни.* / Н.Б. Энцельман – М.: АО «Интерэксперт», 2000. – 272 с.

4. Буравцова Н.В. *Психологические концепции харизматичной личности.* / Н.В. Буравцова, Н.В. Дмитриева // Мир науки, культуры, образования. – 2002. – №4(41). – С.137-140

5. Гандарас Р. *Харизма лідера.* / Р. Гандарас ; пер. з рос. А. Стояновська. – Д.: Моноліт, 2017. – 296 с.

References

1. Lozova V.I. *Lectures on pedagogics of higher school: A teaching manual* / V.I. Lozova – Kharkiv: «OVS», 2006. – 496 s.

2. Natalevych N.P. *Charismatic qualities of a teacher of higher education – instrument of creation of socio-cultural space of the future specialist* [Electronic resource] – *Rezhym dostupu: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/5701/1/Natalevich.pdf*

3. Enckelman Nikolay B. *Charisma. Personal qualities as a means of achieving success in professional and personal life.* / N.B. Enckelman – M.: AO «InterExpert», 2000. – 272 s.

4. Buravцова N.V. *Psychological concepts of charismatic personality.* / N.V. Buravцова, N.V. Dmytryeva // *Myr nauky, kultury, obrazovannya.* – 2002. – #4(41). – S.137-140

5. Ghandaras R. *Charisma leader.* / R. Ghandaras ; per. z ros. A. Stojanovsjka. – D.: Monolit, 2017. – 296 s.

Kyrychenko R.V.,

Candidate of Psychological Science, Associate Professor of the Department of Professional education in technologies and design of Kyiv National University of Technologies and Design, kirichenkorv11@gmail.com

Ukraine, Kyiv

PHENOMENON OF CHARISMATIC ACADEMIC TEACHER

The article focuses on the research of socio-psychological characteristics of charismatic academic teachers. It gives the analysis of psychological specificities of teacher's charisma as the main factor of professional success. It describes the specificity of person's charismatic features. It reveals the ways of development of future teachers' charismatic possibilities.

Key words: *phenomenon, charisma, charismatic features of person, charismatic teacher, professional success.*

